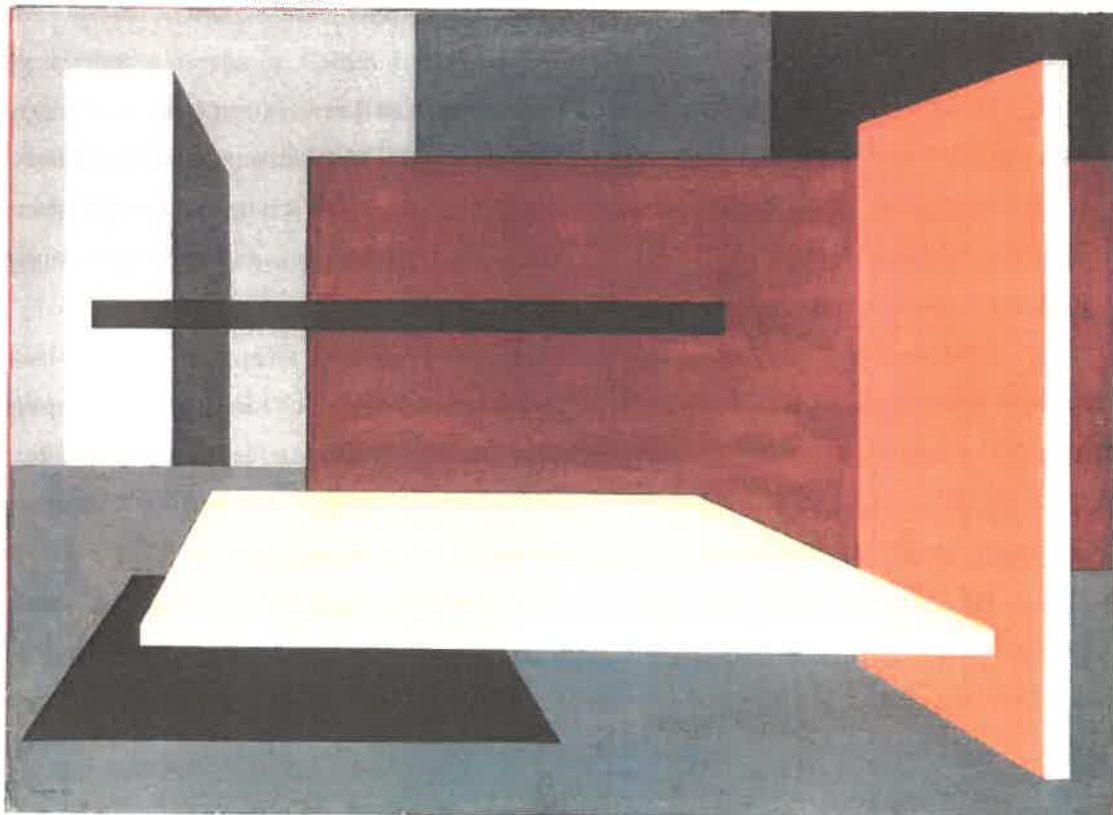

SZAKVÉLEMÉNY

Bortnyik Sándor: Térkompozíció, 1924

olaj, vászon, 54 × 74 cm

jелезve balra lent: Bortnyik 1924

Bortnyik Sándor (1893 – 1976) a magyar avantgárd festészet egyik legjelentősebb alkotója, a magyar tervezőgrafika egyik iskolateremtő mestere, ugyanakkor azonban a 20. századi magyar művészet egyik legellentmondásosabb szereplője is. Ellentmondásossága abból fakad, hogy a Képzőművészeti Főiskola 1949 és 1956 között hivatalban lévő igazgatójaként, a sztálinista kultúrpolitika és a modernizmusellenesség egyik legszigoróbb képviselője volt. Azzal együtt, hogy életművének egésze valóban meglehetősen változatosságot mutat, munkásságának korai – s különösen az 1921 – 1928 közötti évekre eső – szakaszában született alkotásai a magyar avantgárd festészet legmagasabb színvonalát jelentik.

Bakos Katalin, Bortnyik munkásságának kiváló ismerője, s számos Bortnyikról szól tanulmány szerzője egy 1994-es írásában (Magyar Szemle, Új folyam, III/2. szám) nagyon tömören foglalja össze Bortnyik avantgárd korszakának jellemzőit: „Az útkereső Bortnyikot igen gyorsan magába szippantotta a Kassák köré csoportosuló aktivista kör. Bortnyik elfogadja és műveivel hirdeti a művészet társadalomformáló szerepét és a forradalmi életérzés kifejezésére a modern irányzatok

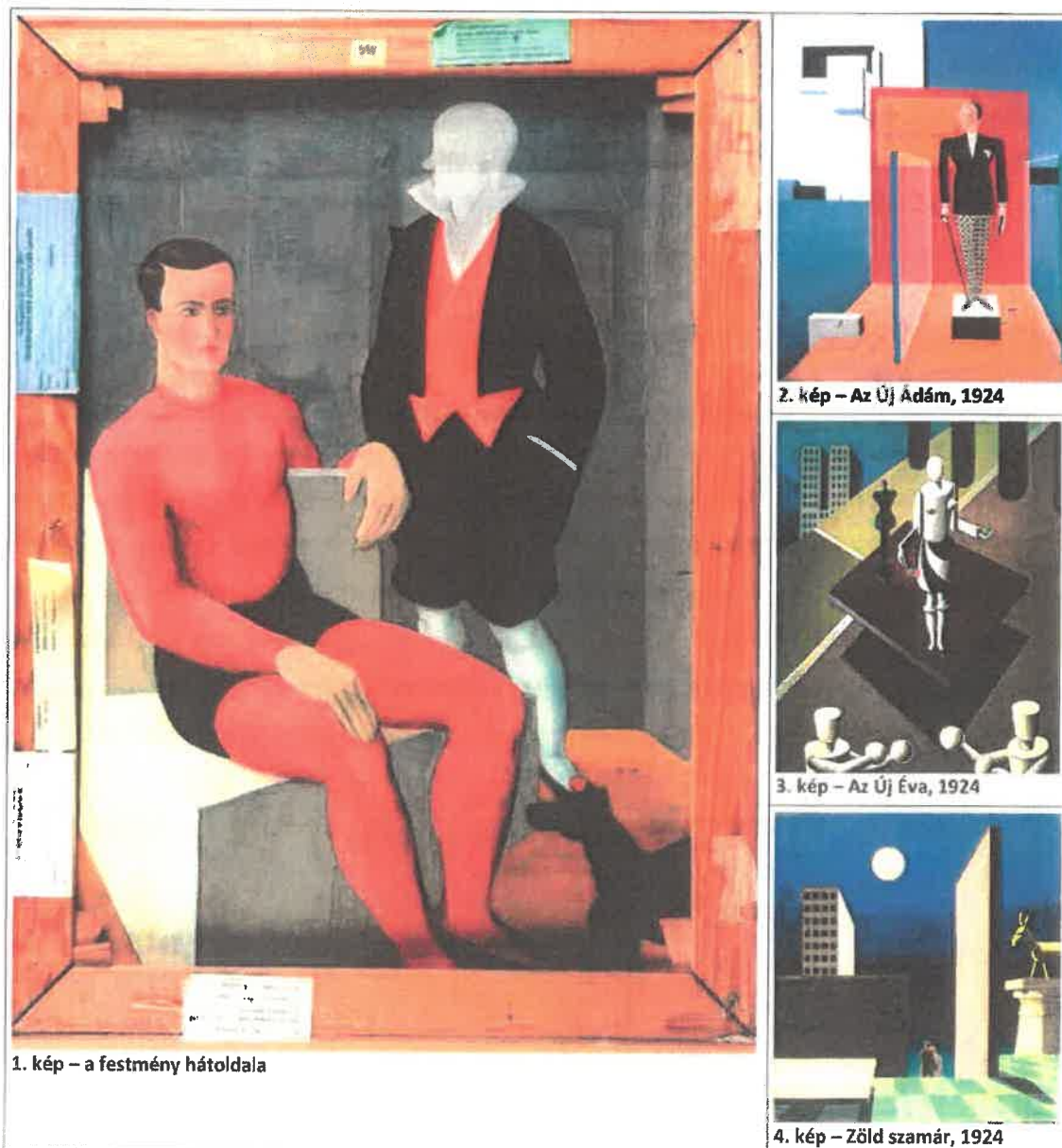
szintézisét érzi legalkalmasabbnak. Ennek a programnak a szolgálatába szegődnek végtelen egyszerűségükben is hallatlan dinamikát sugárzó fekete-fehér síkkompozíciói (*Ritmus. Táj házakkal*, 1918), groteszk, expresszív versillusztrációi és forradalmi tematikájú metszetei, akvarelljei (*Zászlóvivők*, 1919; *Vörös Nap*, 1918). A síkok és tömegek dinamikáját fokozza a festményeken a hideg-meleg színek tudatosan alkalmazott kontrasztjával (*Kompozíció három alakkal*, 1915, *Kompozíció hat figurával*, 1919)". Bortnyik Sándor nevéhez fűződik a magyar avantgárd egyik legkarakterisztikusabb műtípusának, a képarchitektúrának a kitalálása és megteremtése. Ahogyan Bakos Katalin írja az idézett tanulmányában: „1921-ben a bécsi emigrációban jelent meg albuma a színes sablonnyomatokkal, melyeket Kassák nevezett el így, és méltatott a magyar konstruktivizmus programadó alkotásaként. Kassák maga is készített képarchitektúrákat, a geometrikus síkkompozíciókat a továbbvitt, szellemi forradalom szimbólumainak tekintve”.

Bortnyik Sándor 1922-ben Bécsből Weimarba költözött, ahol az akkoriban ott működő Bauhaus művészete gyakorolt rá nagy hatást. „Kívülálló maradt ugyan, de ismeretsége Moholy-Nagy Lászlóval és barátsága Molnár Farkassal közel hozta őt az intézményhez. Jó kapcsolatot alakított ki Doesburggal is, aki a *De Stijl* szemléletét hozta el Németországba. A modern művészet és a társadalmi hasznosság összekapcsolása az építészetben és a formatervezésben, az új, modern korszak ígérete nagy hatással volt rá, hiszen feloldotta az őt foglalkoztató nagy ellentmondásokat. Tovább folytatta geometrikus absztrakt képeinek sorát, egyre nagyobb szerepet szánva a térnek. A síkok bonyolult áthatása, a játékosságot becsempésző látszatperspektívák és a finom kolorit összetett egyensúlyon alapuló harmóniát sugall” (Bakos, 1994).

Pontosan ezek az utolsóként megfogalmazott sajátosságok jellemzik a most vizsgált festményt is. A különböző rövidülésben ábrázolt síkok és téglatestek között rafinált harmónia rejlik, amit igazán akkor veszünk csak észre, ha képzeletben meghosszabbítjuk a rövidülésben látott vonalakat. Rejtett csomópontok és az elemek közötti finom összefüggések tárulnak fel. A mű igazi lényege azonban mégis az, hogy az elemek és motívumok titkos összefüggéseit és összhangjait úgy is pontosan érezzük, hogy azokat a bizonyos képzeletbeli keigészítéseket le kellene végeznünk. Finom, dinamikus és precízen ritmizált kompozíciót látunk, aminek lényegét az a bizonyos "Térkompozíció" (Raumkomposition, illetve Composition dans l'espace) cím adja vissza legtökéletesebben.

Bortnyiknak ebből az 1922 és 1928 közé eső időszakából nagyon kevés mű, s főként nagyon kevés ilyen szigorúan vett absztrakt kompozíció maradt fenn. Ennek a most vizsgált alkotásnak a jelentőségét azonban nemcsak az egyedisége és ritkasága adja, hanem az is, hogy a vászon hátoldalán egy egészen más karakterű Bortnyik-kompozícióval találkozunk (1. sz. kép). Ennek a kompozíciónak az eredeti címe nem ismert, szemmel látható, hogy a kép még befejezetlen állapotban van. Önkényesen azt a címet adhatjuk neki, hogy *Artisták kutyával, geometrikus térben*, ami viszonylag pontosan jelöli meg az ábrázolás jellegét. Bortnyiktól ekkoriban nem volt idegen, hogy

a precízen modellált, a térbeli plaszticitást hangsúlyozó, ám ugyanakkor kissé bábuszerűen megjelenített emberi figuráit teljesen absztrakt, szinte szürreális, geometrikus térbe helyezte. Ebben a témában a legismertebb művei: *Az Új Ádám*, 1924 (olaj, vászon, 48,3 x 38 cm, Magyar Nemzeti Galéria – 2. sz. kép), *Az Új Éva*, 1924 (olaj, vászon, 48,5 x 38 cm, Magyar Nemzeti Galéria – 3. sz. kép) és a *Zöld számár* szintén 1924-ből (olaj, vászon, 60 x 55 cm, Magyar Nemzeti Galéria – 4. sz. kép).

A kép története

Az igazán nagy műveknek a történetük is "nagy", vagyis nem a semmiből bukkannak elő, s a történetüknek legalább egy pontján pontosan tudható, hogy kinek a tulajdonában voltak. Bortnyik Sándornak ez a műve a Bauhaus egyik építésének, a magyar származású Forbát Alfrédnek (1897-

1972) a tulajdonában volt, majd az ő halála után Forbát özvegyétől a svájci Bartha Miklós (Forbát egykori barátja) gyűjteményébe került. A festmény 1977-ben már a szintén Bázelen élő és szintén magyar származású Carl László (László Károly, 1923–2013) tulajdonában volt, s végül ismét a Bartha-gyűjteménybe került vissza.

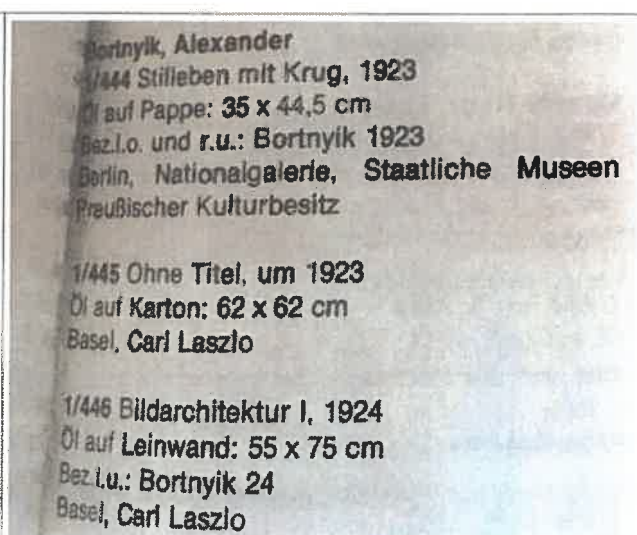
A mű a hátoldalára ragasztott címkék alapján több jelentős nemzetközi kiállításon is szerepelt. 1976-ban a nyugat-németországi Bottrop városában, a Moderne Galerie Osteuropäischer Konstruktivismus című kiállításán volt látható (a kiállítás katalógusához nem jutottam hozzá, a könyvtári katalógusokból azonban kiderült, hogy ugyanezen kiállító helyiség számos rangos bemutatónak adott helyet, köztük nagy múzeumi kollekcióknak is – 5. kép).

Ezt követően a berlini (Nyugat-Berlin) Neue Nationalgalerie nagyon terjedelmes, összesen három helyszínrre (Neue Nationalgalerie, Akademie der Künste, Grossen Orangerie des Schlosses Charlottenburg zu Berlin) kiterjedő nagy kiállításán szerepelt a mű. A *Tendenzen der Zwanziger Jahre* című kiállítás az 1920-as évek nagy nemzetközi tendenciáit mutatta be, számos, múzeumokból is kölcsönzött remekművön keresztül. A *Bildarchitektur I.* címen, 1/446 szám alatt katalogizált mű, a bejegyzés szerint akkor már Carl Laszlo gyűjteményében volt, Bázelen (a katalógus címlapját, a képre vonatkozó bejegyzést, illetve a festmény hátoldalára ragasztott kiállítási címkét ld: 6-8. sz. képek).

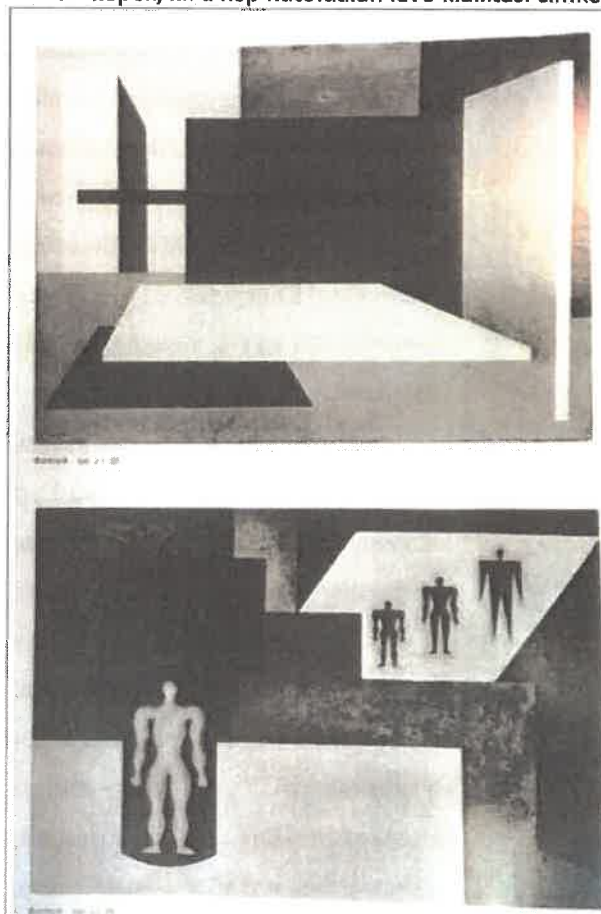
6. kép – a berlini kiállítás katalógusának címlapja

7. kép – a festményre vonatkozó bejegyzés a katalógusban

A németországi kiállítások után a festményt 1980 őszétől Párizsban láthatta a közönség. A *L'art en Hongrie 1905-1930. Art et Revolution* című kiállítás kifejezetten a magyar avantgárd művészetet állította a középpontba. A bemutatón mintegy 300 képzőművészeti alkotás szerepelt, s ezeken kívül fotók, könyvek, dokumentumok is. A kiállított anyagból 231 alkotás nagy magyar múzeumokból (Magyar Nemzeti Galéria, a pécsi Janus Pannonius Múzeum, a Kassák Emlékmúzeum stb...) érkezett, további 70 mű pedig Carl László gyűjteményéből. A katalógusban külön blokkban szerepeltek a Carl László-kollekció képei, s ezek között C.L. 33. szám alatt katalogizálták a jelen festményt is *Térkompozíció (Composition dans l'espace)* címen, sőt ezúttal a mű reprodukcióját is közölték (ld.: 9-11. sz. képek, ill. a kép hátoldalán lévő kiállítási címke: 12. sz. kép).

9. kép – a festmény reprodukciója a párizsi katalógus 91. oldalán

Art en hongrie 1905-1930 art et révolution

musée d'art et d'industrie. saint-étienne
musée d'art moderne de la ville, paris

10. kép – a párizsi katalógus címlapja

SANDOR BORTNYIK

26 - Ouzier, 1920
Encre de chine sur papier. H. 25,5 cm; L. 19 cm.

27 - Bozeurs
Gouache: H. 21 cm; L. 28 cm.

28 - Composition, 1924
Aquarelle: H. 23 cm; L. 17 cm.

29 - Figures dans l'espace
Tempera: H. 36 cm; L. 54 cm.

30 - Composition, 1923
Gouache: L. 30,5 cm; L. 30,5 cm.

31 - Composition, Weimar 1922
Gouache: L. 40 cm; H. 30 cm.

32 - Projet de décor pour "le danse des animaux"
Gouache: H. 35 cm; L. 51 cm.

33 - Composition dans l'espace, 1924
Huile sur toile: H. 74 cm; L. 54 cm.

11. kép – a képre vonatkozó bejegyzés a párizsi katalógusból

A hazai műkereskedelemben az eddigi legmagasabb Bortnyik-leütés jól példázza a Bortnyik ekkori korszaka iránti fokozott műkereskedelmi, műgyűjtői érdeklődést. A Kieselbach Galéria 2008.

október 17-i árverésén szerepelt, 1921-es datálású *Lámpagyújtó* 100 milliós kikiáltási árról indulva 170 millió forintos leütési árat ért el, ami az akkori forint/euró árfolyamon 635,800 eurónak felelt meg (*Lámpagyújtó*, 1921, papír, tempera, 124 x 90 cm, Kieselbach, 2008. őszi aukció, 46. tétel – ld. 13. sz. kép).

Ami a festmény becsértékét illeti, fontos leszögezni, hogy egy ennyire jól dokumentált, ilyen jó provenienciával (gyűjteményi előtörténettel) rendelkező, s ilyen kiváló minőségű, ennyi helyen kiállított Bortnyik-mű akkor is kimagasló értéket képviselne, ha nem az életmű legizgalmasabb és legkreatívabb korszakából való volna. Ez a festmény azonban még ez utóbbi szempontból is különös jelentőségű.

Mindezek alapján, vagyis figyelembe véve a mű rendkívüli jelentőségét, a vele kapcsolatos, fent említett értéknövelő tényezőket, s Bortnyik e korszakának munkái iránt mutatkozó fokozott gyűjtői és műkereskedői érdeklődést, a jelen festmény becsértékét is az egymillió euróhoz közelítő sávban jelölhetjük meg, magyar forintban megnevezve a mű becsértéke 280 és 320 millió forint közötti sávban nevezhető meg.

A műszerez-technikai vizsgálatokról

Bortnyik életművében a hitelesség kérdése különösen bonyolult módon vetődik fel. Ismeretes, hogy Bortnyik az 1960-as évektől kezdve több egykori, avantgárd szellemű művét újrafestette, sőt évtizedekkel korábbi évszámokkal látta el őket. Bár a jelen festmény története Forbát Alfréd személyéig visszavezethető, mégis érdemes lenne a festményt egy olyan műszerez analízisnek alávetni, ami egyértelműen tisztázni tudja a mű elkészültének a korát. Javasolnám tehát a festmény vizsgálatát az MTA Kémiai Kutatóközpont, Anyag- és Környezatkémiai Intézet tudományos főmunkatársával együttműködő Műtárgybírálat Kft (Budapest, V. Balassi Bálint utca 9-11) által.

Kiállítva:

- *Osteuropäischer Konstruktivismus*, Moderne Galerie, Bottrop, 1976
- *Tendenzen der Zwanziger Jahre. 15. Europäische Kunstausstellung*. Berlin, 1977. (kat.sz.: 1/446 Carl Laszlo gyűjteményéből, Bildarchitektur I. címen)
- *L'art en Hongrie 1905-1930. Art et Revolution*, Paris, Musée d'art moderne de la Ville, Paris, 1980. október 20 – 1981. jan. 4. és Paris, Musée d'art et industrie, Saint-Étienne, 1981. jan. 4 – febr. 4. (kat.sz. CL. 33, reprodukálva a 91. oldalon)

Budapest, 2020. július 27.

Handwritten signature: Bellák Gábor

Dr. Bellák Gábor
művészettörténész
igazságügyi
festményszakértő
g.bellaga@gmail.com
06304120932

